

ANNALETTEN

JAARBOEK

2021

Jaarboek Multatuli 2021

Hilversum

Verloren

2021

Redactie:

Jacqueline Bel, Elsbeth Etty, Liesje Schreuders

Redactieadres:

Multatuli Huis, Korsjespoortsteeg 20, 1015 AR Amsterdam. info@multatuli-museum.nl

Abonnementenadministratie:

Uitgeverij Verloren, Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

Jaarabonnement: €20,-

Op het omslag: Handschrift van Eduard Douwes Dekker.

ISBN 9789087049706

© 2021 Multatuli Huis

Uitgeverij Verloren

Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

www.verloren.nl

Omslagontwerp: Frederike Bouten, Hilversum

Typografie: Rombus, Hilversum

Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Vooraf	7
Het verdriet van <i>Njonja Assistèn</i> Mijntje Carolus. Weduwe Slotering vertelde Havelaar over de moord op haar man TOM PHIJFFER	9
Twee onbekende brieven van Multatuli DIK VAN DER MEULEN	18
Saïdjah was een held, Adinda draagt een jilbab. Recensie van <i>Multatuli leeft in Lebak</i> LIESJE SCHREUDERS	26
Een beetje Multatuli zijn. <i>Lockdown-Max Havelaar</i> – de ‘making of’ JACQUELINE BEL EN LIESJE SCHREUDERS	29
Het citaat. Multatuli als inspiratiebron BELLE VAN HEERIKHUIZEN – PEPIJN BRANDON	51
Postume perikelen. Honderd jaar sappelen voor Multatuli’s standbeeld ELSBETH ETTY EN EEP FRANCKEN	55
Vijf maal <i>Max Havelaar</i> in het Frans. Droogstoppel wordt <i>Sèchepaille</i> en Sjaalman <i>Duchâle</i> PHILIPPE NOBLE	67
Quod licet Iovi. Over de herkomst van de naam Multatuli MARTEN STOL	79

Au Prince Belge. Speurtocht naar de Brusselse kraamkamer van <i>Max Havelaar</i> ANTOON BOSSELAERS EN PHILIP VERMOORTEEL	83
Recent verschenen. Boeken van en over Multatuli in 2020-2021 DAVID HOLLANDERS	108
Kroniek 2020/2021 ELSBETH ETTY, INEKE FRITSCHIJ, DAVID HOLLANDERS	110
Personalia	116

Vooraf

Het geslaagde *Jubileumnummer '200 jaar Multatuli'* dat eind december 2020 het licht zag, zou niet zijn verschenen zonder de inzet van Annelies Dirkse, Klaartje Groot en Rudy Schreijnders, de toenmalige redactie. Onder dankzegging voor hun jarenlange inspanningen en toewijding nemen Jacqueline Bel, Elsbeth Etty en Liesje Schreuders het stokje van hen over als interim-redactie van het *Jaarboek Multatuli 2021*.

Uit de inhoud ervan blijkt dat de multatulianen tijdens de Corona-pandemie niet hebben stilgezeten, integendeel. Het door David Hollanders samengestelde overzicht met recent verschenen publicaties van en over Multatuli telt een dozijn titels, waaronder *Vuur! Vuur!* van Tom Phijffer. Zijn boek gaat over de veronderstelde moord op Edouard Carolus, Douwes Dekkers voorganger als assistent-resident van Lebak. In het artikel waarmee dit *Jaarboek* opent, richt de auteur de schijnwerper op Carolus' echtgenote Mijntje (de weduwe Slotering in *Max Havelaar*), over wie tot nu nauwelijks iets bekend was.

Liesje Schreuders recenseert Arjan Onderdenwijngaards afgelopen zomer verschenen *Multatuli leeft in Lebak*; Philippe Noble vergelijkt zijn recente Franse vertaling van *Max Havelaar* met die van zijn voorgangers; Marten Stol mengt zich aan de hand van een persoonlijke anekdote in het debat over het pseudoniem Multatuli; historicus Pepijn Brandon en regisseur Belle van Heerikhuizen reflecteren in 'Het citaat' op uitspraken van Multatuli.

In de rubriek 'Kroniek' wordt de recente aankoop door het Multatuli Museum gemeld van twee onbekende brieven van Douwes Dekker op een online-veiling. Dik van der Meulen legt uit wat het belang is van deze nieuwe aanwinsten.

Pièce de résistance van dit nummer is de *making of* van de *Lockdown-Max Havelaar* waaraan op uitnodiging van de VU 170 bekende en minder bekende Multatuli-adepten een handgeschreven bijdrage leverden. Jacqueline Bel en Liesje Schreuders rubriceren en analyseren de commentaren ('glossen') waarmee ruim zestig deelnemers deze unieke *Havelaar* editie verrijkten.

Onder de titel 'Postume perikelen' doen Elsbeth Etty en Eep Francken een boekje open over de moeizame financiering van Multatuli's standbeeld op de

Amsterdamse Torensluit. Hoogtepunt zijn de hilarische bedelbrieven van uitgever Geert van Oorschoot aan onder anderen koningin Beatrix.

Dat in België het eerbetoon aan Multatuli ook niet over rozen ging, blijkt uit het diepgravende onderzoek van Antoon Bosselaers en Philip Vermoortel naar de geschiedenis van Au Prince Belge, het Brusselse hotel waar 'Dek' zijn *Max Havelaar* schreef. Na ruim een eeuw van speculaties over de exacte locatie van dit in de Multatuli-literatuur veel besproken logement is er nu eindelijk uitsluitel.

Namens de redactie,
Elsbeth ETTY

Het verdriet van *Njonja Assistèn* Mijntje Carolus

Weduwe Slotering vertelde Havelaar over de moord op haar man

Tom Phijffer

Vuur, vuur! Over het leven van Oost-Indisch ambtenaar Edouard Carolus (1807-1855) heet Tom Phijffers nieuwe boek over de voorganger van Douwes Dekker als assistent-resident van Lebak, die in Multatuli's *Max Havelaar* figureert als Slotering. Diens weduwe vertelde Havelaar dat haar man werd vergiftigd door de schoonzoon van de regent van Lebak. Wie was deze voormalige 'Njonja Assistèn'? Welke rol speelde zij in het drama? Werd Carolus vergiftigd? In onderstaand artikel, gebaseerd op passages uit zijn onthullende boek, licht de auteur een tipje van de sluier op.

Daags na het overlijden van assistent-resident Edouard Carolus, m'nheer Slotering in Multatuli's *Max Havelaar*, zag luitenant Collard (figurerend als Duclari) dat de regent van Lebak volk had opgeroepen om zijn *sawah's* te bewerken, zonder betaling. Controleur Langeveldt van Hemert (Verbrugge) keek machteloos toe. Het overlijden van Carolus had een schok teweeggebracht. Vooral de eerste dagen leek het alsof niet alleen het hart van Carolus maar het gehele leven in Rangkasbitong, de kleine hoofdplaats van de afdeling Lebak, tot stilstand was gekomen. Collard moest bij het horen van het nieuws direct denken aan het lijk van de inlander dat hij enkele weken daarvoor in de rivier Tji Oedjoeng had zien drijven, bij het baden. Hij had de man herkend die zich de avond ervoor, in zijn aanwezigheid, bij Carolus had beklaagd over zijn districtshoofd.

Er daalde een droevige stilte neer op de hoofdplaats. Aan de dagen leek geen einde te komen. De *waringin*, de wilde treurvijg waarover Multatuli zo beeldend sprak, trok in de avondzon een schaduw over de *aloen aloen*, die tergend langzaam langer en langer werd, terwijl rond de evenaar de duisternis altijd plotsklaps om zes uur invalt. Carolus' vrouw Mijntje was in Serang gebleven waar de familie bijeenkwam. Na de begrafenis vingen Collard en Van Hemert haar op in Rangkasbitong. Ze mocht van de resident met haar kinderen in de ambtswoning blijven wonen tot de opvolger van haar man arriveerde. Eigenlijk had Van Hemert

aanspraak op het gebruik van de woning, omdat hij nu tijdelijk de functie van assistent-resident waarnam. Hij had daar echter omwille van mevrouw Carolus afstand van gedaan. Zij was zwanger. Drie maanden verstreken zo, totdat Douwes Dekker in Lebak aankwam. Wie was *njonja* Slotering?

Tagal

Op Midden-Java lag de residentie Tagal. In deze landstreek woonde Johan Drijzen, die als klerk voor het Nederlandse Gouvernement had gewerkt. Onder het Engelse tussenbestuur werd zijn naam verbasterd tot John Drysen. In Tagal nu werd op 11 augustus 1809 uit een *liaison* tussen Johan Drijzen en een Javaanse vrouw een meisje geboren dat de namen Johanna Margaretha kreeg. Haar moeder moet óf de eerste vrouw van Johan Drijzen geweest zijn, óf een bijvrouw.

In Tagal woonden slechts weinig Europeanen. Er werd hoofdzakelijk rijst en koffie verbouwd. De residentie was dunbevolkt. De bewoners waren zacht van karakter, stil en bijzonder gehecht aan het bewerken van de aan hen toevertrouwde gronden. Ze waren afkerig van oproer. De lommerrijke hoofdplaats, eveneens Tagal genoemd, lag idyllisch aan de noordkust, met een prachtig gezicht op de zee. Vlak bij de monding van een rivier lag een oud, weinig betekeneend fort met een gracht eromheen. Op een paar uur lopen afstand van de hoofdplaats woonde de resident van Tagal. De weg daarnaartoe was door hoog geboomte overschaduwd. Achter de residentiewoning zag de bezoeker van deze mooie landstreek de vulkaan Slamet oprijzen, die ook wel Berg van Tagal werd genoemd. Uit de krater steeg voortdurend rook op en soms spuwde de berg vuur. In de hogere gedeelten van de residentie, naar het zuiden toe, werden de bronnen van diverse rivieren gevonden en lagen vele bossen waar apen en tijgers huisden.

Aangenomen kan worden dat Johanna Margaretha door haar Javaanse moeder grootgebracht werd met de mythische verhalen die centraal staan in de Indische cultuur. Haar denkwereld was 'oosters', althans volgens de nestor van de Indische letteren Rob Nieuwenhuys, zelf Indo-Europees (zie *De mythe van Lebak*, 1987 p. 123). Ze zal vervuld geweest zijn van sprookjes waarin dieren een hoofdrol vervulden, zoals het hertje en de tijger, de krokodil en de spookaap en de vorst en de slang. Zij geloofde in bovennatuurlijke krachten en was bijvoorbeeld bevreesd voor de *koentianak*, een duivelin die kinderen steelt, en de *gendrowoh*, de bos- of tuinduivel die zich in allerlei gedaanten vertoont. Bovendien was ze vertrouwd met het werk van de inheemse geneesheren, de dukuns, die kennis droegen van geneeskrachtige kruiden en planten, van vergiften en tegengiften. Het uitrekenen van goede en slechte dagen, het plengen van offers om de goden gunstig

te stemmen, en het prevelen van bezweringen. Dit alles hoorde bij het magisch geloof in de kracht van de natuur, die voor Johanna Margaretha heilig was, *angker*.

Eind juli 1827 overleed haar vader, Johan Drijzen, op 43-jarige leeftijd en enkele weken erna volgde zijn echtgenote Johanna Faber, zo blijkt uit een overlijdensbericht van haar broer in de *Bataviaasche courant*. Kort daarop trouwde de negentienjarige Johanna Margaretha met de vijftien jaar oudere Dirk Slooman. Of dit – waarschijnlijk uit nood geboren – huwelijk wettig was, is de vraag: in de almanakken uit die tijd wordt er geen melding van gemaakt. Dit bevestigt de status van Johanna Margaretha als Javaanse, in die zin dat zij niet uit een (Europees) huwelijk geboren was. Dirk Slooman, die slechts als ‘burger’ geregistreerd stond, overleed in 1832.

Niet lang daarna verscheen Edouard Carolus in het leven van de jonge weduwe. Hij was als ambtenaar in opleiding werkzaam in Cheribon, een naastgelegen residentie. Er leefden in deze uitgestrekte streek destijds ongeveer driehonderd-duizend Javanen, achtduizend Chinezen en tachtig Europese ingezetenen, onder wie tien ambtenaren, exclusief de ambtenaren in opleiding in de indigo-cultuur.

Het gezin Carolus

Hoe en waar Johanna Drijzen Edouard Carolus precies heeft ontmoet, is onduidelijk. Hun liefdesverhaal zal eeuwig onder het groene gebladerte van Java verborgen blijven, beschenen door de maan en door de sterren van het zuidelijk halfrond. Edouard noemde haar Mijntje. Op 20 december 1833 trouwden zij. Na de gebruikelijke drie huwelijksaankondigingen – belanghebbenden konden verzet aantekenen – verzamelde zich die dag een klein gezelschap ten kantore van de resident van Tagal. In het bijzijn van twee getuigen gaven Edouard en Mijntje elkaar het ja-woord. De ambtenaar van de burgerlijke stand vroeg hun ‘ten blijke hunner trouw elkanderen de ontblote rechterhand te geven’ en te verklaren ‘uit eigen, vrije en ongedwongen wille elkander over en weder te nemen tot wettige vrouw en man, met voornemen van nooit om lief, leed noch eenigerhande zaken elkanderen te verlaten’. De plechtigheid duurde niet lang.

In *Max Havelaar* (1860), zijn vlammend protest tegen misstanden in de kolonie, noemde Multatuli de weduwe van Havelaars voorganger een ‘inlandse vrouw’. Dat was niet geheel juist: de echtgenote van Carolus alias Slotering was immers de dochter van een Europees ingezetene.

Door haar huwelijk met Edouard, dat op 8 januari 1834 geanonnceerd werd in de *Javasche Courant* en ook in de *Regeringsalmanak voor Nederlandsch-Indië* van dat jaar terug te vinden is, werd Mijntje meer dan een Europees ingezetene: ze werd

de vrouw van een veelbelovend Europees ambtenaar, die gestaag carrière maakte in de indigo-cultuur.

Ze kregen een groot gezin. De eerste twee kinderen overleden binnen een jaar na hun geboorte in 1834 en 1837. In 1838 werd Carolus in Bantam geplaatst. Daar kwamen in 1838 Jules, in 1839 Jean Baptiste en in 1840 Justine ter wereld, daarna volgden Pierre (1843) en Marie (1845). Intussen was Carolus bevorderd tot Assistent bij de indigo-cultuur. In die functie stond hij samen met twee anderen de Directeur der Cultures terzijde als het aankwam op de productie van indigo.

Het gezin Carolus kwam in 1847 terug in Cheribon. Hun nog net in Bantam geboren zoon Achille overleed kort daarna, nog geen vier maanden oud. De dood lag overal op de loer. Twee dochtertjes, geboren in 1847 en 1849, overleden kort na elkaar in 1850. Of de geboorte van Juliette in 1851 het verdriet van de ouders heeft kunnen verzachten, weten we niet.

Eind 1848 was Carolus het *radikaal* van Indisch ambtenaar verleend, benodigd om in hogere betrekkingen te worden benoemd. Die toekenning was enerzijds een gunst en anderzijds administratieve noodzaak: de oudere ambtenaren werd het *radikaal* verleend zonder dat zij de vereiste opleiding hadden gehad, zodat zij in het systeem konden doorstromen naar hogere posities die node moesten worden ingevuld.

In 1852 vertrok Edouard voor een verlof voor de duur van twee jaar tot herstel van zijn gezondheid met Mijntje en hun zes kinderen naar Europa. In 1854 keerden ze terug naar Indië. Carolus hoopte er met pensioen te gaan en zijn kinderen in hun geboorteland te zien opgroeien. Het lot beschikte anders.

Opvallende verschijning

Eind 1854 werd Edouard Carolus benoemd tot assistent-resident van Lebak. Begin januari 1855 arriveerde hij met Mijntje en hun drie jongste kinderen per rijtuig in de hoofdplaats Rangkasbitoeang. Daar bleek alles voor de plechtige installatie van Carolus al in gereedheid te zijn gebracht. Vóór het huis van de regent, waar het gezelschap uitstapte, was een *paseban*: een aanbouw die er uitzag als een open galerij, waar genodigden plaats konden nemen om hun vorst hulde te betuigen. Een plek voor ceremonies. Hier hadden de *demangs*, hoofden van de vijf districten waaruit de afdeling bestond en de *mantri's*, lagere districtsambtenaren, zich verzameld in afwachting van de komst van de nieuwe assistent-resident.

Weldra betraden de regent, de *patih* (een onder-regent), de *djaksa* (het hoofd van politie) alsmede resident Wiggers en Carolus de *paseban*: de laatste twee in hun gala-uniformen met gouden en zilveren stiksels. Het gezelschap werd ontvangen

Mevrouw Slotering zendt
 een inlandse koopman weg.
 Houtgravure J.C. Rappard
 1881/Collectie Multatuli
 Museum.

met muziek van *gongs* en een *gamelan*. Aan het einde van de lange galerij stond een tafel waaraan de resident, de regent, de controleur en ten slotte Carolus en zijn vrouw Mijntje naast de regent konden plaatsnemen. De hoofden zaten in een grote kring daarvoor, op oosterse wijze met de benen gekruist op de vloer op matten. Luitenant Collard keek terzijde staand toe. Bedienden gingen rond met thee en gebak. Er heerste een drukkende hitte en behoudens het voortdurende tjirpen van de krekels in de bosschages naast het huis van de regent was er geen geluid te horen. De aanwezigen namen een solemne stilte in acht die passend was voor de ceremonie. Nadat de regent en de overige hoogwaardigheidsbekleders waren gaan zitten, kon de plechtigheid beginnen.

Een opvallende verschijning, zeker voor de inlandse hoofden, was mevrouw Carolus. Zij zat naast de regent en velen vroegen zich af wie deze inlandse dame was, totdat ze in de gaten kregen dat zij de echtgenote moest zijn van de nieuwe assistent-resident. Haar aanwezigheid dáár op dat bijzondere moment veroorzaakte hier en daar druk gefluister dat zich door de galerij verspreidde, waardoor de regent en de andere inheemse hoofden op- en omkeken, niet begrijpend wat

MULTATULI JAARBOEK

De Corona-maatregelen die noopten tot 'thuiswerken' hadden ook voordelen, zo blijkt uit dit rijke *Jaarboek Multatuli* 2021, dat is gevuld met de resultaten van tijdens de 'lock-down' verricht onderzoek. Neem de speurtocht naar de 'kraamkamer' van *Max Havelaar* in het Brusselse hotel 'Au Prince Belge' door Antoon Bosselaers en Philip Vermoortel. Zij ontdekten dat het overgeleverde beeld van Multatuli, die op een zolderkamertje van een armoedig logement zijn meesterwerk schreef, niet altijd strookt met de feiten.

Ook het openingsartikel van Tom Phijffer over de weduwe van Dekkers waarschijnlijk vermoorde voorganger in Lebak, Edoard Carolus (Slotering in *Max Havelaar*), is ronduit ont-hullend. Hetzelfde geldt voor de inzichten die bekende en minder bekende Multatuli liefhebbers opdeden bij het met de hand overschrijven van *Max Havelaar*. De 'making of' van deze unieke Lockdown-editie geeft verrassende inkijkjes in de stand van het Multatuli-onderzoek.

Andere parels in dit nummer: twee onbekende brieven van Douwes Dekker, toegelicht door Dik van der Meulen en de nooit eerder openbaar gemaakte perikelen rond de financiering van het Multatuli-standbeeld in Amsterdam. Hilarisch zijn vooral de zoetsappige bedelbrieven van uitgever Geert van Oorschoot aan onder anderen koningin Beatrix.

2021